

Mária Homišinová: Identitás, nyelvhasználat, asszimiláció. Etnikai folyamatok a magyarországi kisebbségi családokban (Identita, používanie jazyka, asimilácia. Etnické procesy v menšinových rodinách v Maďarsku). Preklad: Szabómihály Gizella
MTA Kisebbségkutató Intézet, Gondolat Kiadó, Budapest 2008, 283 s.

Mária Homišinová (Spoločenskovedný ústav SAV v Košiciach) vo svojej monografii vychádza z analýzy údajov štyroch sociolingvistických a sociálno-psychologických výskumov, ktoré prebiehali v rokoch 2000 a 2001 v Maďarsku. Tieto výskumy boli zamerané na mapovanie problémových okruhov, ktoré úzko súvisia s etnickým bytím slovenskej, bulharskej, nemeckej a chorvátskej menšiny žijúcej v Maďarsku. Ide o nasledujúce problematiky: etnická a sociálna identita, používanie jazyka, otázka národnostného školstva, kultúrna spotreba, rodinný život a migrácia.

Zámerom autorky bolo popísať spomenuté aspekty života menšín a zistiť, nakoľko sú ovplyvnené typmi rodiny. Typológiu rodín skonštruovala na základe troch znakov. Prvým je národnosť manželských partnerov, na základe čoho môžeme hovoriť o etnicite rodiny, ktorá sa prejavuje v dvoch typoch rodín: v etnicky homogénnej a v etnicky zmiešanej rodine. Z hľadiska kontinuity etnického bytia nie je jedno, aký typ etnicity rodiny prevažuje, lebo zachovanie a reprodukcia etnika je zaručená predovšetkým v homogámii, teda v rodine, v ktorej obidvaja partneri majú rovnakú národnosť (s. 28).

Druhým triediacim kritériom rodín je generačná príslušnosť, na základe ktorého autorka delí rodiny na staršie a mladšie, pričom za staršie rodiny považuje tie, v ktorých deti majú viac ako 15 rokov, kým v mladších rodinách majú deti menej ako 15 rokov.

Tretí diferencujúci znak rodín je typ obce v ktorej žijú, na základe čoho rozoznáva mestské a vidiecke/dedinské rodiny (s. 97). Základné výskumné otázky by som teda stručne sformulovala asi takto: (1) či a ako ovplyvňujú uvedené typy rodiny, vystupujúce v role nezávislých premenných, skúmané oblasti etnického bytia štyroch menšín, (2) či sú tieto etnické spoločenstvá podobné z hľadiska skúmaných dimenzií etnického bytia, alebo disponujú ich rôznymi vzorcami.

Kniha sa skladá z dvoch veľkých častí. V tzv. teoretickej časti nachádzame – stručný, ale z hľadiska zakotvenia výskumu a aj pre potreby čitateľa – neod-

borníka dostačujúci – výklad kľúčových pojmov (rodina, identita, jazyk, používanie jazyka, kultúra). Ďalšia podkapitola je venovaná krátkej historicko-demografickej a sociálno-etnickej charakteristike maďarských Nemcov, Slovákov, Chorvátov a Bulharov. V závere tejto časti nasleduje objasnenie koncepcie výskumu, ktorého výsledky sa stali podkladom k napísaniu druhej, teda tzv. Empirickej časti monografie. Či už z hľadiska rozsahu, alebo z hľadiska informačnej saturovanosti, svojimi siedmimi kapitolami práve tá tvorí nosnú konštrukciu monografie.

Súhlasím s autorkiným tvrdením, že „identita sa konštituuje prostredníctvom jazyka ako štruktúrotvorného prvku“ (s. 33), preto sa v nasledujúcich riadkoch budem venovať predovšetkým kapitole o používaní materinského jazyka a vyzdvihnem najmä výsledky týkajúce sa slovenskej menšiny.

Samotné skúmané menšiny sa hlásia k tomu, že materinský jazyk je veľmi dôležitý faktor zachovania etnickej identity. V jeho praktickom používaní sú však menej dôsledné. Frekvencia používania materinského jazyka v rodine je najnižšia práve v slovenských rodinách, to znamená, že v nich je najvýraznejšia jazyková asimilácia (s. 153). Najvýznamnejším determinantom používania materinského jazyka je etnicita rodiny, čím sa potvrdzuje, že v etnicky zmiešaných manželstvách jazyk menšinového partnera ustupuje do pozadia. Teda aj ten rodič, ktorý je príslušníkom menšiny, komunikuje s dieťaťom skôr alebo výlučne po maďarsky, čím sa naruší proces prirodzeného „zdedenia“ menšinového jazyka. Potom je samozrejmé, že v mladších rodinách sa už menšinový jazyk používa zriedkavejšie ako v starších rodinách. Ale ani v etnicky homogénnych rodinách sa nehovorí výlučne menšinovým jazykom. Slováci hovoria po slovensky najčastejšie so starými rodičmi, komunikácia ostatných rodinných príslušníkov je už skôr dvojjazyčná. Škoda, že to autorka nedokumentuje konkrétnymi údajmi – najlepšie by boli relatívne početnosti – lebo v tej časti analýzy, kde porovnáva jednotlivé typy rodiny a jednotlivé menšiny podľa typov rodiny, uvádza iba aritmetické priemery, čo je síce prehľadnejšie, ale z vlastnej skúsenosti viem, že sa takto môžu zastrieť niektoré dôležité skutočnosti. Na druhej strane uznávam, že komentované tendencie sú tak jednoznačné, že ich asi ani takéto prípadné dôležité detaily nedokážu ovplyvniť.

V používaní jazyka vo verejnom priestore u každej menšiny dominuje maďarčina. V prípade Slovákov: 52 % na pracovisku, 83 % na úradoch, 31 % na verejných priestranstvách a 81 % v obchodoch hovorí výlučne po maďarsky. Keďže sa už pätnásť rokov venujem sociologickému výskumu slovenských Maďarov, nedá mi neuviesť niekoľko úplne čerstvých údajov na porovnanie (aj keď tieto dve menšiny sú čo do počtu, tak do teritoriálnej sústredenosti odlišné): zo slovenských Maďarov obývajúcich súvislé pásmo dvojjazyčného južného Slovenska komunikuje výlučne po slovensky na pracovisku 42 %, na úradoch 52 %, v obchodoch 41 %.

Mária Homišinová vo svojej knihe dokumentuje trendy, ktoré sa zdajú byť tak logické, že niekto by si mohol pomyslieť, že sú až evidentné. Ja si však myslím, že vedecké skúmanie a dokumentácia zdanlivo evidentných tendencií je práve preto potrebná, aby sme sa dokázali udržať pri zemi, a aby sme nepodľahli vytváraným mýtom, ktorým sa v takých citlivých oblastiach, akým je aj etnické bytie, akosi dobre darí. Z tohto dôvodu pokladám autorkinu monografiu za cenný prínos v oblasti výskumu menšín a ich identity. Aj v prípade týchto četností sa jej podarilo odhaliť medzi skúmanými premennými silné korelácie.

Nemôžem však nespomenúť niektoré nedostatky. Niektoré drobnosti možno vyplývajú z prekladu. Napríklad pri spomínaní metodológie sa hovorí o „nominálnych (kvalitatívnych) škálach“ (s. 98), čo si viem len ťažko predstaviť (trebárs: 1. veľmi muž až do 5. vôbec nie muž?), alebo respondent všade vystupuje ako „informátor“, čo je skôr zaužívaný termín pri kvalitatívnych terénnych výskumoch.

Za hlavný nedostatok považujem nejasné vymedzenie objektu výskumu. Autorka totiž v celej monografii hovorí o výskume rodín. Napríklad: „hlavným cieľom výskumu bola komplexná analýza poznatkov získaných o menšinových rodinách“ (s. 96). Za objekt, teda cieľovú skupinu výskumu považuje rodinu: „Vzorka sa skladá zo 650 respondentov/rodinných príslušníkov. Z národnostného hľadiska vzorku tvoria štyri podskupiny: 200 nemeckých, 200 slovenských a 200 chorvátskych rodín (...) a 50 bulharských rodín“ (s. 97). Teda v prvej vete hovorí o jednotlivcoch – rodinní príslušníci – , hneď za tým v druhej vete o rodinách, ako cieľovej skupine výskumu, čím si protirečí, lebo buď je objektom výskumu jednotlivec, alebo skupina. Kedy by bolo možné považovať rodinu za objekt výskumu? Keby boli do neho zapojení všetci rodinní príslušníci, čo konkrétne znamená, že napríklad k otázkam vzťahujúcim sa k používaniu jazyka by sa vyjadril každý jeden dospelý rodinný príslušník sám. Tým pádom by sa ale mala vzorka skladať minimálne z dvojnásobku uvedeného počtu 650 respondentov, keďže z hľadiska výskumného zámeru relevantná rodina by musela byť aspoň dvojčlenná. V tomto výskume však boli oslovení jednotlivci, a cez nich sa získali údaje o ostatných rodinných príslušníkoch. Objektom výskumu teda nebola rodina, ale bol ním jednotlivec. A práve z tohto dôvodu nemôžeme súhlasiť s tvrdením, že išlo o výskum rodiny, veď keby sme to pripustili, tak v podstate všetky empirické výskumy môžeme považovať za výskum rodiny. Takmer v každom výskume sa totiž nachádza batéria otázok vzťahujúca sa na rodinných príslušníkov. Z uvedených dôvodov teda vzorku nemohli tvoriť slovenské a ostatné menšinové rodiny, iba jednotlivci – príslušníci vytypovaných národnostných menšín, ktorí sú zároveň aj členmi jednotlivých typov rodín.

Napriek týmto výhradám bolo by vhodné pokračovanie tohto cenného diela, ktoré by mohlo pojednávať o tom, aké zmeny nastali v živote skúmaných menšín za uplynulých desať rokov.

Zuzana Mészárosová-Lamplová